

Михайло Гордієнко

АНАЛІЗ КОНСЕРВАТИВНОЇ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті аналізується консервативна модель політичної модернізації, яка передбачає вдосконалення інституту держави, підвищення її ефективності на засадах досвіду попередніх поколінь. Автор вважає, що прийнятною для нас формою модернізації є національно-консервативна революція, яка покликана здійснити демократичні перетворення на основі верховенства права, самобутньої культури, автентичних традицій, сильної влади, патріотичної еліти.

Ключові слова: модернізація, політика, консерватизм, влада, держава.

Michael Gordienko. Analysis of conservative model political modernization. The conservative model of political modernization, which foresees perfection of institute of the state, increase of its efficiency on principles of experience of previous generations, is analysed in the article. An author considers that the acceptable to us form of modernization is nationally conservative revolution, what called to carry out democratic transformations on the basis of supremacy of right, original culture, authentic traditions, strong power, patriotic elite.

Key words: modernization, policy, conservatism, power, state.

Проблема докорінної модернізації українського суспільства зумовлюється необхідністю подолання паразитичних атавізмів радянсько-авторитарної системи – корупції, зловживання владою, судово-правовий нігілізм тощо – і розбудови демократичної системи врядування. Соціальна модернізація передбачає якісне удосконалення політичної системи з метою успішної адаптації до нових зразків суспільних відносин та забезпечення відкритого простору для ефективного діалогу між урядом і громадянами. У посттоталітарну добу модернізація зорієнтована на розвиток

національно-демократичної моделі держави. Ефективність модернізаційних процесів залежить від зваженого аналізу соціально-культурного й політичного досвіду минулого. Україна має потужний матеріально-технічний і науковий потенціал, багату історичну спадщину й сприятливе геополітичне становище. Цінності, які ми зобов'язані нести в майбутнє, – це духовні традиції, культура, мораль, освіта, гуманізм. Місія консерватизму – повернення нас до історичних і культурних витоків, до національної спадщини. Консервативна ідеологія сьогодні не відмовляється від модернізації соціального простору й удосконалення способу життя. Але здійснення перетворень у консервативному вимірі означає органічне поєднання минулого й теперішнього, динамічного й усталеного, традиційного і модерного.

Актуальність теми дослідження полягає в необхідності адекватної наукової оцінки значення консерватизму в становленні нових політичних інститутів і процесів в умовах політичної модернізації. Цей аспект консервативної проблематики є одним з найменше вивчених і його оцінка вимагає глибокого, неупередженого осмислення. Метою пропонованого дослідження є виявлення і характеристика консервативного варіанта політичної і соціально-економічної модернізації у перехідному суспільстві. Для досягнення поставленої мети необхідно розглянути поняття «консерватизм» у цивілізаційному та історичному аспектах, показати роль державної влади в модернізаційних процесах.

Серед дослідників консерватизму, дотичних до зазначеної проблеми, ми виокремлюємо традиціоналістів, для яких притаманна стійка інтелектуальна опозиція щодо парадигми модерн-традиція. До прихильників традиційного суспільства відносять О. Шпенглера, К. Шмідта, М. Еліаде, Р. Хоркхаймера, Т. Адорно. Інша авторитетна група відстоює ідеологічну ідентичність консерватизму. Її репрезентують Д. Ален, Ю. Габермас, Р. Нісбет, Л. Аллісон, І. Крістолл, Е. Шацький та їх послідовники. Вони позиціонують ідеологію консерватизму як протипагу лібералізму й соціалізму. Прихильники ситуативного визначення консерватизму – К. Мангейм, С. Гантінгтон, Р. Міхельс схильні бачити в консерватизмі ідеологію, що позбавлена

самостійного змісту. Проміжну, деідеологічну позицію займає Р. Керк, який відстоює глибоку метафізичну сутність консерватизму. Потреба зберегти за консерватизмом сталу ідеологічну ідентичність, а також подолати його суперечності з ліберальною ідеологією репрезентує в останні десятиліття ХХ століття синтетичний підхід до вивчення консерватизму. Прихильниками цього підходу є К. Гаджиев, Г. Рормозер, А. Френкін, Е. Абелінскас, Е. Тронін та інші. Вони пропонують інтегрувати консервативні й демократичні цінності, здійснюють спробу синтезу модернізації та історичної традиції у новий потенційний ідеологічний конструкт. Вітчизняну парадигму консерватизму репрезентує В. Липинський, творчість якого набуває нової актуальності у контексті політичної модернізації.

Модернізація передбачає вибір певної прогресивної мети, визначення методологічного інструментарію і засобів її реалізації. Процес модернізації може реалізовуватися на засадах консерватизму, а може здійснюватися революційним шляхом. Усе залежить від конкретно-історичних умов і поточної кон'юнктури. У полі нашого дослідження перебуває консервативний шлях політичної модернізації. Ми переконані, що ніякої суперечності між модернізаційним курсом і консервативними методами немає. Більше того, консерватизм і радикалізм можуть поєднуватися. Модернізація – це процес, консерватизм – це ідеологія. Їх не можна протиставляти один одному. Консерватори усвідомлюють, що «сила людського розуму має означені межі. Відповідно до цього, потрібно підтримувати здоровий скептицизм щодо абстрактних принципів, щодо інтелектуалізму та щодо будь-яких величких реформаторських планів» [1, с. 90]. Часто необхідно одночасно швидко і глибоко реформувати одну сферу суспільного життя, державної політики й зберегти якусь соціальну реальність у незмінному стані або обмежуватися її поступовими удосконаленнями. Модернізація у консервативному розумінні передбачає вдосконалення інституту держави, підвищення її ефективності на засадах досвіду попередніх поколінь.

Проте популістське використання поняття «консерватор» розмиває його значення. Консерватизм як частина політичного іміджу втрачає діалектичну складову і якісну

визначеність. На цьому наголошує А. Репніков, помічаючи, що багатьом сучасним політикам вигідна саме невизначеність і розмитість політичних понять. Такі ключові феномени, як «консерватор», «демократ», «реформатор» у реальній політиці гублять свій первинний сенс і лише імітують свої функції [2, с. 89]. Термінологічна невизначеність приводить до розгляду консервативної модернізації в кон'юнктурному вимірі, що дискредитує її сутність.

Необхідність модернізації, тобто осучаснення суспільства на засадах європейських цінностей, раціоналізму і ринкової економіки, виникає з незадоволеності дійсністю. «Цілі модернізації втілюються в таких соціальних цінностях, як економічне зростання, рівність, демократія, стабільність, добробут, справедливість, порядок, а характеристиками соціального життя, від яких у ході модернізації хочуть звільнитися, є бідність, нерівність, репресивність, насилля, залежність» [3, с. 6]. Відповідно до цих цілей формуються й основні типи політичної модернізації, які класифікуються так:

- «Органічна» (первинна) модернізація, що характерна для таких країн, як Велика Британія, США, Канада та ін., здійснюється еволюційним шляхом на основі власних культурних традицій та зразків.

- «Неорганічна» (вторинна, наздоганяюча) модернізація властива для Росії, Бразилії, Туреччини та ін., основним чинником якої є імітаційні відносини периферійних країн з розвинутими державами.

Відповідно до іншої типології розрізняються три типи модернізацій:

- ендогенна модернізація, тобто така, що здійснюється на власній основі (Європа, США);

- ендогенно-екзогенна модернізація реалізується як на власній основі, так і на основі запозичень (Росія, Туреччина, Греція);

- екзогенна модернізація (імітаційно-симуляційна) здійснюється на основі запозичень за відсутності власних основ.

Україна належить до того типу держав, модернізація яких має неорганічний, або екзогенний характер, на відміну від органічної (ендогенної) модернізації, що відбувалася

на Заході. Особливість «вторинного» типу модернізації полягає в прагненні дотримуватись «ідеальних» зразків, копіювати форми і принципи, вироблені іншими державами, що загрожує втратою традиційних основ суспільства, спустошенням національної ідентичності. Польська дослідниця О. Гнатюк національну тожсамість визначає як «комплекс спільних переконань, позицій і вірувань, вироблених у процесі формування окремішності спільноти, який поєднувався з акцептацією політичних прагнень певної групи або держави» [4, с. 56]. Тобто, національна ідентичність репрезентує консервативну парадигму буття народу, яка не потребує радикальних змін. Модернізація у консервативному розумінні базується на органічній чи ендогенній основі й передбачає вдосконалення політичної системи держави, підвищення її ефективності на засадах досвіду попередніх поколінь.

Докорінні перетворення українського суспільства можливі за умов створення моделі оптимальної модернізації всіх його сегментів. Автор схильний вважати, що на сучасному етапі прийнятною для нас формою модернізації є національно-консервативна революція, яка покликана здійснити демократичні перетворення на основі верховенства права, самобутньої культури, автентичних традицій, сильної влади, патріотичної еліти. Не викликає сумнівів, що «адекватна інтерпретація консервативної ідеології в сучасних умовах може стати своєрідною методологічною парадигмою національного державотворення» [5, с. 54]. Консерватори прагнуть забезпечити охорону сакральних традицій, що базуються на релігійному світогляді. Дотримуватися закону і моралі насамперед повинна чинна влада, повністю відмежувавшись від бізнесу. Тоді з'являться підстави для утвердження національної держави, в якій домінуватимуть не олігархічні угруповання, а легітимний уряд.

Отже, якщо ми говоримо про консервативну модернізацію, то маємо на увазі два моменти: а) органічний розвиток суспільства на основі етнокультурної спадщини народу; б) пріоритет інтересів національної держави в ієрархії політичної стратегії суспільства. На думку К. Дойча: «У політичній та соціальній боротьбі сучасної епохи *національність* означає єднання (alignment) значної кількості

людей зі середнього та нижнього класів, пов'язаних з регіональними центрами й провідними соціальними групами» [6, с. 328]. Проектуючи цю думку на вітчизняне політичне поле, можна стверджувати, що реальна модернізація в сучасній Україні повинна бути пов'язана з реставрацією національних традицій та подоланням соціальної аномії, що означає повернення в суспільство природної соціальної солідарності й органічних зв'язків.

Серед учених, які активно досліджували теоретичні проблеми політичної модернізації, особливе місце посідає С. Гантінгтон. Він допускає можливість здійснення модернізації «згори», старими політичними інститутами та під керівництвом традиційної еліти. Гантінгтон вважає, що «на соціальному рівні модернізація посилює економічну, військову і політичну могутність суспільства і змушує людей цього суспільства повірити в свою культуру і утвердитися у культурному плані. На індивідуальному рівні модернізація породжує відчуття відчуженості й розпаду, тому що розриває традиційні зв'язки і соціальні відносини» [7, с. 106]. Для успішності соціального «транзиту» необхідно забезпечити рівновагу змін у різних сферах життя суспільства.

Сьогодні точиться дискусія стосовно того, чи доцільне поєднання консерватизму й модернізації, яким чином вони корелюють між собою, чи може консерватизм сприяти модернізації суспільства. В умовах перманентного пошуку компромісу між досвідом та інноваціями, збереженням і реформуванням, самобутніми і універсальними цінностями, консервативна модель політичної модернізації країни, яка прагне органічно поєднати зазначені явища, апіорі є методологічним підґрунтям національного державотворення. Про це переконливо говорить класик української політичної думки В. Липинський: «Сильний, єдиний і добре зорганізований поступ може існувати тільки при сильнім і добре зорганізованим консерватизмі... Бо коли немає сили, єдності і організації в обороні існуючого, то не може бути сили, єдності та організації в змаганнях до зреформування цього існуючого. Нація ділиться тоді на множество «правих» і «лівих» партій, які анархічно і не знати за що борються між собою та руйнують націю. В такій, позбавленій

сильного консерватизму, нації не може бути ясних – репрезентованих завжди консерватизмом – понять про те, що існує реально; а тому не може бути і якісних понять про те, як це реально існуюче змінити, чого для здійснення реального поступу домагатись» [8, с. 397]. Вчений переконаний, що пануючі у сучасному світі демократичні республіки нищать консерватизм і завдають шкоди національній державі, інтеграційною основою якої є міцна вертикаль влади.

Особливість консервативного варіанта модернізації полягає в його прагненні виходити з емпіричного опертя на духовні імперативи. Тривалий час українська нація, традиції, релігія, мова знаходилися в жорстких умовах тоталітарного режиму, в зоні агресивного імперіалізму, що позбавило нас досвіду ефективної модернізації. Всі соціальні перетворення пануючі в Україні політичні режими здійснювали насильницьким шляхом, примусово, ламаючи хребет народу, ігноруючи його традиції й ментальність. Наслідком ламання через коліно української нації є насадження «постколоніального синдрому», характерними рисами якого, за словами М. Рябчука, є «недосформованість української нації... таким чином, накладання на цю домодерну спільноту модерної аналітичної матриці, заснованої на новочасних уявленнях про націю та національну ідентичність, виглядає проблематичним» [9, с. 205]. Отже, очікувати позитивних результатів від процесу політичної модернізації у пострадянському суспільстві не варто, адже свідомість людей вражена колоніальним вірусом.

Класичним приладом тоталітарної модернізації є Сталінська індустріалізація, яка перетворила людей на сировинний придаток тоталітарної влади. Репресивний характер модернізації обумовлювався ідеологією тоталітарного режиму та необхідністю його відтворення. Такі реформи апріорі не можуть забезпечити європейський рівень розвитку держави. Результатом контрмодернізації радянського типу стали суперечності в системах національної і державної ідентичності, поширення нелегітимних норм і правил політичних відносин, деградація політичної системи.

Неупереджений погляд на модернізаційні процеси постіндустріальної доби засвідчує, що їм дуже бракує здорового

консерватизму, який, спираючись на віру, законність, історичний досвід, силу волі й прагматизм думки спроможний обмежити надмірні амбіції наших олігархів, вгамувати агресивний імперіалізм геополітичних суб'єктів. На практиці давно доведено, що реформи зовсім не означають поліпшення життя, а контрреформи не завжди деструктивні. На зміну стереотипу, згідно з яким консерватори – це супротивники прогресу, приходять надія на консерватизм як універсальну ідеологію, яку можна визначити як «традицію свободи». Її адекватну інтерпретацію здійснює Е. Берк, зазначаючи те, що «свобода є добро, яке слід удосконалювати, а не зло, що його слід зменшувати» [10, с. 656]. На цій основі ідея консервативної модернізації органічно вписується в демократичну парадигму політики. Консерватори є не тільки охоронцями вже існуючого, але й активно продукують систему компромісів в умовах соціальної кризи. Ті, кого таврували словами «реакціонери», спроможні ефективно здійснювати політичну модернізацію.

Під впливом глобалізації відбувається корінна трансформація системи політичних і економічних відносин, змінюється психологічний склад характеру людей, деформується національна ідентичність. Глобальні зміни неминуче породжують конфлікт між традиційними цінностями та інноваціями, який супроводжується зіткненнями різних соціальних груп, влади і суспільства. Британський суспільствознавець Е. Сміт вважає, що «сучасні нації-держави зазнають ерозії, якщо не дезінтеграції, оскільки їхній розмаїтий чи поліетнічний характер підривають процеси державної експансії та модернізації, а також проблеми, що їх вони породили» [11, с. 121–122]. Взаємна підтримка держави й нації, що постулює консервативна доктрина, забезпечує виживання і гнучкість соціального організму в добу глобалізації. Доки така взаємодія існує, доти національні держави залишатимуться основними суб'єктами політики.

Конструктивність сучасної моделі оновлення української політичної системи можна оцінювати за тим, як глибоко вона спирається на історичні традиції й культуру свого народу й чи спромоглася витіснити доктринальність й ринковий утилітаризм. У вітчизняному політичному просторі

типовою є популістська модернізація, що порушує цілий комплекс соціальних і політичних проблем – економічну кризу, урбанізацію, освіту, охорону здоров'я, майнове розшарування, зростання політичної активності мас, але не створює механізмів їх вирішення. Основною проблемою у здійсненні української модернізації є відчуження суспільства від влади. Корумпована влада, що позбавлена підтримки громадян, спроможна лише правити підданими, а не здійснювати реформи. Ці обставини дозволили О. Пахльовській стверджувати, що з «Ми живемо в часі, в якому у нас віднімають минуле і викрадають майбутнє, позбавляючи тим самим сенсу наше теперішнє буття. Через приниження, через незахищеність перед хамством, через неналежність до смислів сучасної доби» [12]. Модернізація без участі ширших верств суспільства приречена на поразку. Особливістю української псевдомодернізації на сучасному етапі є синтез ліберально-радикальної й утилітарно-корпоративної політики, внаслідок чого спостерігається відчуження національної держави.

Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що консерватизм є об'єктивним елементом політичної модернізації, спроможним конструктивно опонувати радикалізму. Ми схильні вважати, що поняття демократія і консерватизм не є антагоністичними. Демократичну модернізацію можна розглядати як усвідомлений консервативний вибір більшості. Модель політичної модернізації має визначатися не владними структурами, а громадянським суспільством. Ми повинні добитися того, щоб народ став автором проекту національної модернізації. А це тривала і копітка робота. Потрібно багато працювати над тим, щоб змінювалася суспільна свідомість, зростав рівень політичної культури людей, їх матеріальне благополуччя. Тоді можна очікувати успішних результатів у боротьбі з корупцією, яка стала системоутворюючим елементом українського буття. Сьогодні треба вести мову про демократичну модернізацію, що спирається на традицію і поважає ментальність народу. Цей синтез можна означити терміном «поміркована модернізація», що забезпечує рух вперед, але рух не хаотичний і стрибкоподібний, а стабільний і упевнений.

1. Шуттінгер Р. Проблема ідентичності консерватизму // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип» 2008. – С. 89–103
2. Репников А. Тернистіє пути консерватизма в России / Общественные науки и современность. – 2002. – №4. – С. 80–94
3. Huntington S. The Goals of Development // Understanding Political Development. Illinois, 1994. – P. 6
4. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
5. Гордієнко М. Консервативний алгоритм творення української політичної нації // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 20. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – С. 52–58
6. Дойч К. Народи, нації та комунікація // НАЦІОНАЛІЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 317–332
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон; [пер. с англ. Т. Велимеева]. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. – 571 с.
8. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ; Філадельфія, 1995. – 470 с.
9. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження – К.: «К.І.С.», 2011. – 240 с.
10. Берк Е. Що таке справжня громадянська свобода? // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип» 2008. – С. 654–666
11. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху; [пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала]. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с.
12. Пахльовська О. Читаючи кам'яну книгу // День. – 2011. – № 177. – 4 жовтня